

MOENSIANA

nummer 18

najaar 2021

Een uitgave van v/h

stichting
petronella
moens *de Vriendin van 't Vaderland*

INHOUD

Van de redactie	3
Dick van Nisius - Naar het wilde Oosten	4
Dirk Tang - Late excuses aan een wonderbaarlijke vrouw	6
Ans J. Veltman-van den Bos - Utrecht en de slavernijdiscussie	10
Marinus van Hattum - De Naerebouts van J.L Nierstrasz Junior	18
Marinus van Hattum - Drie brieven van resp. Petrus en Petronella Moens	20
Ans J. Veltman-van den Bos - Tekst Petronella Moens uit 1797 gevonden	23

Colofon

De Nieuwsbrief *Moensiana* is een uitgave van de Vereniging v/h de *Stichting Petronella Moens, De Vriendin van 't Vaderland*.

De Stichting is opgericht op 1 februari 2000 te Nijmegen bij notariële akte, verleend door notaris Mr. J.J.M. ten Berge en in 2016 omgezet in een vereniging.

De vereniging heeft ten doel a. de bewaring, bestudering en verbreding van het literaire, culturele en sociaal-maatschappelijke gedachtegoed van Petronella Moens, geboren te Kubaard in 1762, overleden te Utrecht 1843; b. het verrichten van alle verdere handelingen, die met het vorenstaande in de ruimste zin verband houden of daartoe bevorderlijk kunnen zijn. De vereniging tracht haar doel onder meer te verwezenlijken door het (doen) houden van lezingen, het (doen) verschijnen van publicaties en het (doen) oprichten en in stand houden van een gedenkteken van Petronella Moens.

Redactie: Ans J. Veltman-van den Bos
Vormgeving: Weiko Piebes

VAN DE REDACTIE

Het koloniale verleden van Nederland staat weer volop in de belangstelling. Ook in deze Moensiana besteden wij aandacht aan de ontdekkingsreizen in de Oost, de slavernijdiscussie en de wijze waarop Nederland tenslotte de slavenhandel afschafte. Onderzoek blijft geboden.

De Zeeuwse held Naerebout wordt geëerd in een lofdicht door J.L. Nierstrasz Junior en via enkele brieven van Petrus en Petronella Moens krijgen wij inzicht in de manier waarop Petronella haar eerste schreden op het pad van de openbare publicaties zette.

Een verrassende vondst van een tekst uit 1797 laat zien dat er over Petronella Moens en haar kring veel wetenswaardigheden te melden zijn.

Wij wensen u veel leesplezier met deze aflevering van de nieuwsbrief.

Ans J. Veltman-van den Bos

Voor op- of aanmerkingen kunt u zich wenden tot

a.veltman-vandenbos@planet.nl

NAAR HET WILDE OOSTEN

Een poging tot kolonisatie van Nieuw-Guinea

Dick van Nisius

Op 5 september 2021 was het dan eindelijk zover: de boekpresentatie van *Naar het Wilde Oosten* van Dick van Nisius in het Kasteel van Woerden. Vanwege covidmaatregelen was de

presentatie verscheidene keren uitgesteld en door het overlijden van Dick van Nisius in september 2019 leek het project tot mislukken gedoemd. Dankzij zijn vrienden Tjeerd

Koudenburg en Theo Aarsen is de laatste wens van Dick toch uitgekomen. Zo kon deze historische roman over de ondergang van de volksplanting Merkusoornd op Nieuw-Guinea (1828-1836) en de exploratietoelt van de stoomraderboot *Etna* (1858) naar de Humboldt-baai worden toegelicht en uitgegeven. In de *Moensiana* nr. 13 uit 2016 konden wij al een voorproefje lezen van deze geschiedenis, gebaseerd op hertaalde verslagen van zeeofficieren, waarnemingen van een Italiaanse wereldreiziger, journaals en correspondentie van de bevelhebbers. Tijdens een boeiende presentatie met veel achtergrondinformatie, werd het boek ten doop gehouden.

In 1962 wordt Nederland onder internationale druk gedwongen het laatste deel van haar koloniale bezit in de archipel over te dragen aan de Republiek Indonesië.

DE ITALIAANSE GRAAF CARLO DE VIDUA, EEN GEPLAAGDE WERELDREIZIGER AAN BOORD VAN DE IRIS, HET TWEEDE EXPEDITIESCHIP.

Hiermee is de rol van Nederland als koloniale macht in de archipel voorgoed uitgespeeld.

LATE EXCUSES AAN EEN WONDERBAARLIJKE VROUW

Slavernijdiscussie

Dirk Tang

Eerlijk gezegd had ik nog nooit van Petronella Moens gehoord toen, alweer jaren geleden, mijn kamergenote haar naam noemde. Dat zou normaal gesproken niet zo bijzonder zijn geweest, maar wij bevonden ons op dat moment in Den Haag, in het heilige der heiligen van de Nederlandse literatuur, de Koninklijke Bibliotheek. Het zou, vooral achteraf, nog veel erger worden toen mijn collega mij ook het portret van Petronella toonde.

Mijn oordeel werd meteen in de beste macho-traditie gevormd. ‘Een bebrild soort kruidenvrouwtje, een Corona-wappie avant la lettre’, zo was mijn onnozele en genadeloze oordeel.

Later bleek het, toen ik me een beetje in haar verdiepte, toch anders te liggen. Ik realiseerde me dat ze moet worden gerekend tot de Dolle Mina’s van de achttiende eeuw en daarmee was ze zonder twijfel een belangrijke schakel in de emancipatieketting. Kortom een vrouw die mijn bewondering verdient en niet mijn vooringenomenheid of wat dan ook.

Een bijzondere vrouw in een bijzondere tijd. Een tijd waarin de positie van (Europese) vrouwen en die van tot slaaf gemaakte (Afrikaanse) mannen, vrouwen en kinderen in het openbaar heel langzaam kritisch werd gezien. Toegegeven niet door iedereen en de meningen wisselden nogal eens, maar zeker achteraf gezien begon rond de eeuwwisseling van de 18e naar de 19e eeuw toch iets van het emancipatielicht op te gloeien voor zowel de (rechts)positie van slaafgemaakten als die van vrouwen.

Dat is dan ook de reden waarom ik aandacht aan haar werk heb besteed in *Met Hollandse bedaardheid*, mijn laatstverschenen boek dat de afschaffing van de slavernij in de Nederlandse koloniën in Oost en West behandelt. In dat boek doe ik – met verwijzing naar contemporaine literatuur en briefverkeer – een aantal beweringen over dat proces en noem ik ook Petronella Moens als een opmerkelijke vrouw die schreef over slavernij, slavenhandel en een bijzondere plantage.

Petronella Moens (1762–1843) was de dochter van een predikant. Een ziekte tijdens haar jeugdjaren in Zeeland maakte haar nagenoeg blind, maar dat verhinderde haar

niet om haar gehele leven (met enige hulp) te schrijven en te dichten. Ze verkeerde in patriottische kringen tijdens de roerige jaren van de Bataafse Republiek en liet zich gelden als een zelfstandige, ondernemende vrouw. In 1798 richtte zij een eigen weekblad op, *De Vriendin van 't Vaderland*. Het was haar literaire platform om commentaar te geven op de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen met zinnen zoals: “Bataven! Zweert alle vijandschap voor eeuwig af, zijt eensgezind, zijt werkzaam en getrouw aan uw Staatsregeling”.

Veelal had haar werk een religieuze toon, maar zij sprak, dichtte en schreef ook tegen slavernij. Ze was ervan overtuigd dat alle mensen aan elkaar gelijk zijn en schrijft dan ook: “Het bloed geeft geen adel, neen, hetzelfde menselijk bloed, zonder enig onderscheid, vloeit in de aderen van de slaaf en de koning, van de held en de struikrover, van de weldadige mensenvriend en de wreedaardige moordenaar”.

In haar utopische roman *Aardenburg, of de onbekende Volksplanting in Zuid-Amerika*, die in 1817 verscheen, beschrijft zij in 320 bladzijden — via verschillende verhaallijnen — haar ideale wereld. Het is de wereld van geloof, hoop en liefde op een plantage, waar zwart, bruin, geel en wit in harmonie leven. “Een mensenmaatschappij zoals ik die — met nog veel verbeteringen— zou verlangen.”

De romantische weergave van de plantage/volksplanting Aardenburg leek in niets op de plantages zoals beschreven in de jaarverslagen en die naar de Amsterdamse administratiekantoren werden gezonden. Er is echter een opvallende overeenkomst met de werkelijkheid wanneer zij schrijft over een van de hoofdpersonen uit de roman die (tijdelijk) gevangengehouden wordt ‘in het roofzieke Algiers’.

Gelukkig kan deze hoofdpersoon dankzij de Hollandse consul aldaar worden vrijgekocht, het lukt hem “de barbaarsche wreedheid en wraakzucht door goud te beteugelen”.

Het is een opvallende passage in een boek dat in 1817 verscheen, een jaar na een maritieme bevrijdingsactie waarbij ook Nederland betrokken was en waarbij ongeveer drieduizend zogenoemde ‘Europese Christenslaven’ uit de handen van Noord-Afrikaanse kapers in Algiers konden worden bevrijd.

Zij schreef niet alleen over Aardenburg, maar kwam in 1820 met het jeugdboek *De jonge Sofia*. Het was bedoeld voor meisjes van zes tot tien jaar en verhaalt over de ontwikkeling van de tweelingdochters van een plantage-eigenaar uit de West. De man is weduwnaar geworden en zijn dochters Sofia en Charlotte zijn bij een tante in Nederland ondergebracht. Vanaf dan ontwikkelen hun karakters zich op verschillende wijze. Sofia wordt de lieve en meelevende dochter. Haar zus is wat zakelijker en frivoler. Dat blijkt als ze horen dat hun vader spoedig naar Nederland zal komen: Charlotte hoopt dat haar vader “wel enige negers en negerinnen die hij in Suriname

heeft gekocht zal meenemen”. Sofia reageert verschrikt: “Gekocht, nu nog mensen gekocht?”

Uit het woordje ‘nu’ blijkt dat de auteur op de hoogte moet zijn geweest van de prille kritiek op het slavernij-systeem. Ze spreekt rechtstreeks haar lezers aan. Nu nog slaven kopen terwijl je beter zou moeten weten?

In het boek volgt een dan nog een discussie over de voor- en nadelen van de slavernij en dat moet voor de doelgroep (zes- tot tienjarige meisjes) destijds geen lichte kost zijn geweest.

En dan te bedenken dat de strijd om de afschaffing van de slavernij in de Nederlandse Koloniën die met Hollandse bedaardheid werd gevoerd, nog meer dan veertig jaren na het verschijnen van *De Jonge Sofia* zou duren. Daar kan maar één conclusie aan worden verbonden: Petronella Moens was weliswaar slechtziend maar toch vooral ‘een ziener!’

Dirk J. Tang

BIO

Dirk J. Tang (1947) is historicus en was o.a. werkzaam als zeeman, de Gemeente Amsterdam, Het Scheepvaartmuseum en de Koninklijke Bibliotheek. Hij was voorzitter van de Volksuniversiteit Amsterdam en maakte hij deel uit van het bestuur van de Vereniging voor Zeegeschiedenis en was secretaris/redacteur van het Tijdschrift voor Zeegeschiedenis. In 2001 maakte hij als gastconservator voor het Scheepvaartmuseum Amsterdam de tentoonstelling Slaven en Schepen, enkele reis bestemming onbekend en schreef hij mee aan de gelijknamige publicatie.

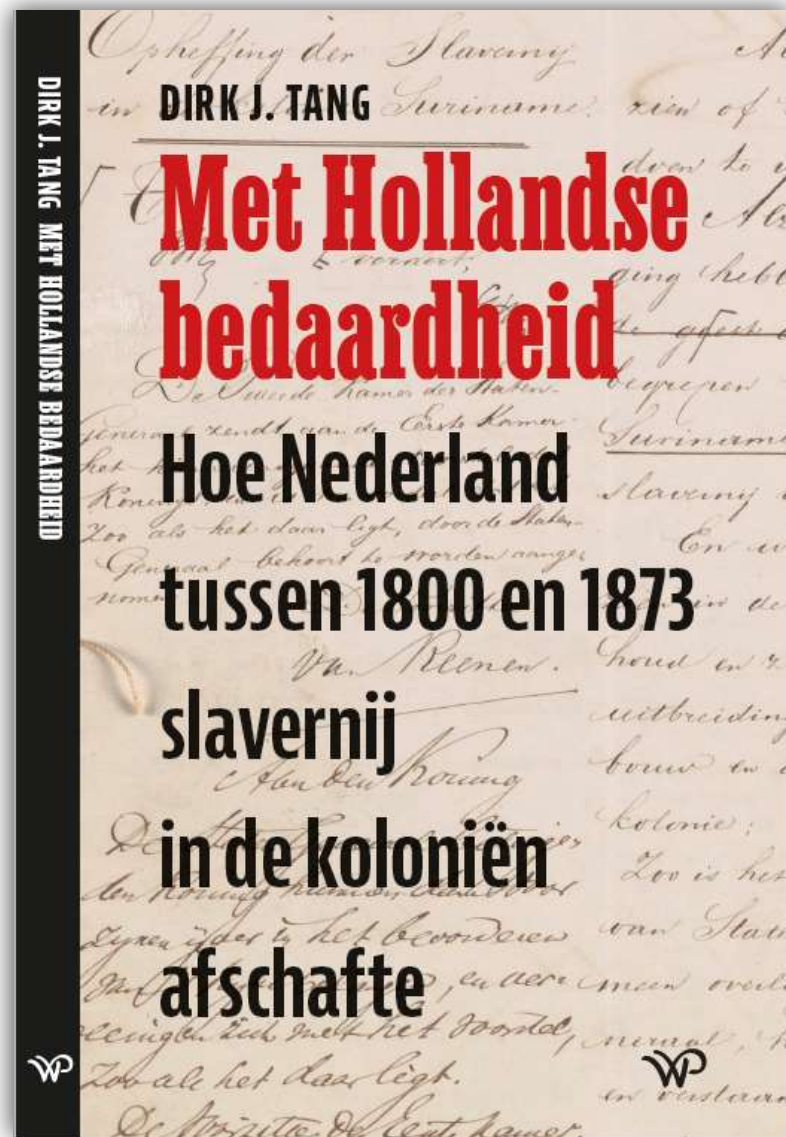
Bij de KB was hij projectmanager en (mede) onderzoeker/redacteur/auteur van de vijfdelige serie Sailing Letters Journaals.

Sinds de zomer van 2011 is hij als gastonderzoeker verbonden aan de Artis-Bibliotheek van Bijzondere Collecties van de UVA. In die hoedanigheid werkte hij in 2013 mee aan de tentoonstelling Slavernij verbeeld, bij de Bijzondere Collecties van de UVA. In hetzelfde jaar schreef hij een boek over slavernijgeschiedenis en de Nederlandse betrokkenheid bij slavernij en slavenhandel met de titel Slavernij, een geschiedenis dat verscheen bij uitgeverij Walburg Pers.

Daarnaast heeft hij in diverse tijdschriften over historische onderwerpen, slavernij, slavenhandel, Suriname in de 17e eeuw, maritieme jeugdliteratuur en over het zwarte kind in Nederlandstalige jeugdboeken gepubliceerd.

In februari 2018 schreef hij het maritieme jeugdboek *Krijn*, als kajuitwachter de wereld rond. (Uitgeverij Kluitman)

In het voorjaar van 2021 verscheen bij uitgeverij Walburgers een herziene herdruk van *Slavernij*, een geschiedenis en het boek *Met Hollandse Bedaardheid*, dat gaat over het hoe en waarom van zowel het relatief late tijdstip van de formele afschaffing in 1860 als het feitelijke verdwijnen van slavernij uit de koloniën in 1873.

UTRECHT EN DE SLAVERNIJDISCUSSIE

In 2021 verscheen bij Walburg Pers een bundel essays onder de titel ***Slavernij en de stad Utrecht***

Onder redactie van Nancy Jouwe, Matthijs Kuipers en Remco Raben

De Utrechtse samenleving is op talloze manieren verbonden met de geschiedenis van koloniale exploitatie, slavernij en mondiale slavenhandel. Regenten, notarissen, kooplieden, investeerders, kerkelijke overheden en de universiteit hebben in de loop der eeuwen geprofiteerd van het koloniale systeem, dat in zowel West als Oost in grote mate steunde op de arbeid van tot slaaf gemaakten. Op 11 juli 2019 nam de Utrechtse gemeenteraad een motie aan om onderzoek te laten doen naar ‘de exacte rol die de stad Utrecht heeft gespeeld in de slavernijgeschiedenis van Nederland.’

Zo beantwoordt dit boek de vraag wat de betekenis van de slavernij was voor de Utrechtse stad en samenleving.

De presentatie van het boek kreeg landelijke aandacht en in Amsterdam gingen stemmen op om een soortgelijk onderzoek te doen naar de slavernijdiscussie in de hoofdstad. Opmerkelijk is dat Petronella Moens zich al in de achttiende eeuw uitliet over de in haar ogen verderfelijke slavenhandel en dat zij in haar utopistische, niet bestaande maar wel mogelijke, volksplantage in Zuid-Amerika een voorbeeld gaf van een succesvolle multiculturele samenleving. Om een idee te geven hoe Petronella Moens zich in de discussie mengde, volgt hier de bijdrage van Ans Veltman-van den Bos aan genoemde bundel.

Vrij van slavernij. Petronella Moens mengt zich in de slavernijdiscussie

Ans Veltman-van den Bos

I n de jaren veertig en vijftig van de negentiende eeuw werd de stad Utrecht een klein centrum van abolitionistische schrijvers en denkers. Toch klonken er al veel eerder in Utrecht stemmen die voor afschaffing van de slavernij pleitten. Voordat er in Nederland sprake was van ook maar enig georganiseerd protest tegen de slavernij schreef Petronella Moens (Kubaard 1762 - Utrecht 1843) in 1791 al een vlammend protest tegen de

slavenhandel. Moens, die de laatste decennia van haar leven in Utrecht woonde en daar als schrijfster buitengewoon productief was, was een gevierd dichteres, en een van de intellectuelen die destijds hun afkeer van de slavernij lieten merken. Ze liet een omvangrijk oeuvre na van meer dan 150 gedrukte werken, bestaande uit toneelstukken, dichtbundels, pamfletten, romans, bijdragen aan almanakken, boekjes voor jonge kinderen en een eigen tijdschrift, *De Vriendin van 't Vaderland* (1798-1799), dat in zijn geheel door haar gevuld werd. Het tijdschrift gaf haar de mogelijkheid haar verlichtingsidealen en haar afschuw van de slavernij voor een breder lezerspubliek te brengen. Dat deed ze ook vele jaren later, op een heel andere manier, in haar utopische roman *Aardenburg* (1817), waarin zij een – we zouden nu zeggen: multiculturele – samenleving schetste die vrij was van slavernij. Daarmee was ze haar tijd ver vooruit, al was ze niet helemaal de enige. Anders dan Engeland kende Nederland geen sterke abolitionistische beweging.¹ Opvallend is wel dat het vaak vrouwen waren die in Nederland aan het einde van de achttiende eeuw een kritische stem lieten horen jegens de slavernij, zoals Betje Wolff, Maria Elisabeth Post, Adriana van Overstraten en dus ook Petronella Moens.

In Moens' tijd was de handel in tot slaaf gemaakten onderdeel van de trans-Atlantische handel tussen Europa, West-Afrika en Amerika. Schepen die gevuld waren met vuurwapens, ijzer en textiel vertrokken uit de Republiek naar West-Afrika, waar goud, ivoor en tot slaaf gemaakten werden ingekocht. In de Republiek werd de slavenhandel aanvankelijk veelal religieus gelegitimeerd, maar in Moens' tijd waren theorieën over rasverschillen in opmars.² Voor de slavenhandelaars speelde dit slechts ver op de achtergrond: zij handelden vooral uit financieel belang: zoveel mogelijk tot slaaf gemaakten naar de Amerikaanse koloniën verschepen om er producten voor de wereldmarkt te verbouwen. Saillant detail is dat het in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden verboden was om tot slaaf gemaakten te houden, maar dat het in de koloniën wel was toegestaan.

Tegen deze achtergrond ontwikkelde de domineesdochter Petronella Moens zich als schrijfster en dichteres. Maatschappelijke kwesties waren prominent aanwezig in haar werk. In haar lange schrijversleven heeft zij altijd geijverd voor vrijheid, gelijkheid en broederschap: voor vrijheid van drukpers, voor gelijkheid in verscheidenheid van alle mensen en broederschap in politieke en religieuze zin. Zo verzette ze zich ook tegen de erfelijke adel, kwam ze op voor de positie van vrouwen en keerde ze zich tegen de slavernij. Dat laatste deed ze voor het eerst in 1791, toen ze met haar vriendin Adriana van Overstraten een dichtbundel publiceerde waarin onder andere het gedicht 'Dichterlijke gedachten bij den slaavenhandel' was opgenomen. Uit het volgende fragment blijkt duidelijk haar afkeer van slavernij, die op christelijke gronden was gebaseerd:

De winzucht wenkt den handelaar;

Hij durft, voor 't Godgewijd altaar,

Der Christnen menschlijk recht verpletten! ³

Ook in haar prozabijdragen aan tijdschriften liet Moens duidelijke opvattingen horen over de slavernij. In *De Menschenvriend*, een radicaal en patriottisch tijdschrift waarvan ze later hoofdredacteur zou worden, bekritiseerde ze bijvoorbeeld het erfelijke karakter van het slavernijsysteem:

*[G]een sterveling kan als slaaf geboren worden, zelfs dan niet, wanneer zijn ouders zich vrijwillig tot slaavernij verkogt hebben, want het verdrag, dat een mensch maakt, geldt alleen voor zich zelve, niet voor een ander.*⁴

Petronella Moens was in de jaren tachtig en negentig onder de indruk gekomen van patriottische waarden, die ze steeds nadrukkelijker zou belijden. In 1798 publiceerde zij het gedicht 'Bij het afschaffen van den slaavenhandel door de Fransche Natie', naar aanleiding van de afschaffing van de slavernij door een decreet van de Nationale Vergadering tijdens de Franse Revolutie:

*Mijn God! Ik vind geen woorden,
Die mijn gedachten schildren.
De menschheid is veradeld;
De vrije Fransche Natie,
Verbreekt der slaaven keten;
Zij noemt verdrukte Negers,
Haar vrijgebooren broeders.-
De menschheid is veradeld;
Zij wringt gevloekte boeien,
Van langgekromde halzen.
Ik zing voor u, ô Godheid!
Met stervend stof omkleed.*⁵

Deze vreugde-uiting had, achteraf gezien, iets voorbarigs. Moens publiceerde het in 1798, halverwege een zwalkend proces van besluitvorming waarin de slavernij in de Franse koloniën eerst werd afgeschaft, om later weer ingevoerd te worden. Nadat de Assemblée Constituante in 1791 onder druk van een invloedrijke planterslobby de slavernij in de koloniën uitdrukkelijk had gehandhaafd, werd deze in 1794 afgeschaft tijdens een radicalere fase van de Franse Revolutie en onder druk van de opstand in Saint-Domingue.⁶

Napoleon voerde de slavernij vervolgens in 1802 weer in, maar kreeg Saint-Domingue niet meer in handen. Het werd in 1804 onafhankelijk als Haïti. Maar het idee van de bevrijding van de tot slaaf gemaakten zou Moens niet meer loslaten.

Van predikantsdochter tot patriot

De domineesdochter Petronella Moens was niet van oorsprong Utrechtse, al heeft ze er lang gewoond. Ze was geboren in Friesland en bracht haar kindertijd door in het Zeeuws-Vlaamse stadje Aardenburg, waar haar vader predikant was. Tijdens haar jeugd overleed haar moeder Maria in het kraambed en zelf werd de kleine Petronella op haar vierde nagenoeg blind door een ernstige kinderziekte. Ondanks die tegenslagen had ze goede herinneringen aan haar jeugd: ze schreef voor het stadje het lofdicht *Eerkrans voor Aardenburg* en vernoemde de plantage in haar roman *Aardenburg* naar de plaats waar ze opgroeide.⁷

Petronella Moens had een goede band met haar vader Petrus, die hervormd predikant was. De bibliotheek van haar vader vormde de basis voor haar letterkundige en maatschappelijke opvoeding en maakte dat de jonge, intelligente Petronella kon opgroeien tot de geëngageerde schrijfster die we uit haar vele publicaties kennen. Samen met zijn doopsgezinde ambtgenoot Jan Nieuwenhuizen en een aantal anderen was Petrus Moens in 1784 oprichter van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Petronella Moens droeg de vereniging, die zich inzette voor volksontwikkeling in de breedste zin van het woord, haar leven lang een warm hart toe.

Haar werk en denken was, zoals bij zoveel schrijvers en denkers in de Nederlandse verlichting, sterk geïnspireerd door godsdienstige perspectieven. In 1785 begon haar carrière als dichteres met haar winnende prijsdicht 'De waare Christen', maar later maakten religieuze thema's in haar werk plaats voor maatschappelijke thema's. In haar eigen tijdschrift *De Vriendin van 't Vaderland* (1798) schotelde Moens haar lezers elke week een essay van acht pagina's voor over maatschappelijke thema's. Religie en moraal vormden de hoofdmoot van haar bijdragen, maar ook de burgerbewapening, het begraven buiten de kerkmuren, heldenmoed en omgang met Joodse medeburgers kwamen aan bod. Het was een gewaagde stap, en voor zover bekend was zij de eerste vrouw die een Nederlandstalig tijdschrift redigeerde. Aanvankelijk dicteerde ze haar teksten aan haar beide zussen, later had ze een 'schrijfjuffrouw' in dienst.

Petronella Moens kwam steeds meer in patriottisch vaarwater. Ze werd in de jaren 1790 sterk beïnvloed door de radicale predikant Bernardus Bosch, met wie ze ook samen publiceerde en met wie ze onder meer pleitte voor vrijheid van drukpers, zelfs als daaruit onwelgevallige publicaties voortvloeiden. In haar publicaties die vanaf het midden van de jaren negentig verschenen, riep Moens op tot steun aan de patriotten, aan hun plannen om de economie te herstellen en om de rechten van de mens te verzekeren. Ze was

voorzitter van de scheiding tussen kerk en staat. Moens beargumenteerde haar steun aan de patriotten vanuit haar godsdienstige opvattingen, daarmee de schijn van atheïsme vermijdend.

De politieke ontwikkelingen in het eerste decennium van de negentiende eeuw brachten echter niet de door Moens sinds 1795 bejubelde politieke vrijheid voor de burgers. Teleurgesteld wijdde zij zich succesvol aan het voor haar nieuwe genre van de kinderboeken, jeugdromans en opvoedkundige werkjes. Hierin kwam de slavernij als thema terug. Waarschijnlijk was Moens een van de eersten die voor kinderen over dit onderwerp schreef. In enkele hoofdstukken van haar jeugdroman *De jonge Sofia* (1819) staat zij uitgebreid stil bij het onderwerp, beschrijft zij de lotgevallen van enkele tot slaaf gemaakten en poneert zij haar ideeën omtrent de omzetting van slavernij in gewone dienstbaarheid.⁸ Ze geeft in het boek blijk van haar geloof in de gemeenschappelijke oorsprong van alle mensen, maar lijkt met haar nadruk op de invloed van het klimaat beïnvloed te zijn door het opkomende wetenschappelijke racisme:

‘Alle mensen, die op de geheele aarde wonen hebben denzelfden oorsprong; alle zijn zij afstammelingen van het eerste paar mensen, dat God geschapen heeft. [...] al het onderscheid in kleur en gedaante wordt slechts veroorzaakt door de verschillende lucht en warmte, die op het bloed en de levenssappen zoo veel invloed hebben.’⁹

Een ideale maatschappij

Om aan te geven hoe Moens de ideale maatschappij voor zich zag, publiceerde ze in 1817 de utopistische roman *Aardenburg, of de onbekende volksplanting in Zuid-Amerika*. Dit verhaal over een niet-bestaande, maar wel door Moens mogelijke geachte minimaatschappij is mogelijk geïnspireerd door de brievenroman *Reinhart, of natuur en godsdienst* van Elisabeth Maria Post uit 1791. Reinhart, de hoofdpersoon uit deze driedelige roman, keurt eerst de slavernij af, maar verlaat dit principe als hij plantagebezitter is geworden.

Aardenburg is een raamvertelling, waarin verschillende verhalen samenkomen. Als basis dient het verhaal van twee Nederlanders met de namen Tavenier en Stotgart, die een plantage beginnen in Zuid-Amerika. Ze willen goede, menselijke bestuurders zijn, maar zien zich ook genoodzaakt de markt op te gaan voor hun nieuwe onderneming om tot slaaf gemaakte arbeiders te kopen. Vanwege hun schuldgevoelens over slavernij komen ze tot een constructie die de staat van slavernij uiteindelijk beëindigt: bij het tienjarig bestaan van de plantage wonen er slechts vrijgekochte mensen, die zich opnieuw aan de planters verhuren voor loon, voor voedsel en voor kleding. Ze kunnen ook op kosten van de eigenaren naar Afrika terugkeren.

Een hoogtepunt in de roman is de ‘redding’ door de twee Nederlandse ondernemers van een liefdespaar en een moeder met haar kind uit de handen van een wrede slavenhandelaar. Een koopman wilde hen gescheiden van de hand doen. Nadat de moeder en haar kind zijn vrijgekocht volgt de volgende passage:

‘Dat de Zwarten de Blanken wantrouwden, dat vele van hen geene vriendschappelijke neigingen, maar afkeer en wraakzucht in het hart voedden, o, dat was natuurlijk; doch de beide Vrienden deden hun best, om allengs meer en meer een gepast ontzag in te boezemen, en het gul vertrouwen van deze natuurkinderen te winnen. Zij deden hunne meerderheid in kennis en beschaving, en vooral in levenswijsheid altijd duidelijk gevoelen; doch daar zij de waarde van den mensch naauwgezet eerbiedigden, was de schandelijke slavernij in een zachte redelijke dienstbaarheid welhaast herschapen. ‘Gij allen kunt uwe vrijheid alras verdienen’ – zeide Adolf, die met drift de taal der Negers leerde, en zich intusschen door tolken deed verstaan.’¹⁰

Moens beijverde zich om te benadrukken dat Tavenier en Stotgart alles deden met een onoverwinnelijke afkeer van mensenhandel. Die weerzin kwam voort uit het besef dat de geketende slachtoffers natuurgenoten, oftewel medemensen zijn, een term die al veel eerder in de debatten over slavernij was gebruikt. Maar door de term ‘natuurkinderen’ te gebruiken liet Moens zien dat ze geloofde in een vorm van hiërarchisch verschil tussen rassen, dat volgens haar ontstond door het leven in verschillende klimaten. Een afkeer van de slavernij ging in het geval van Petronella Moens, zoals bij wel meer critici van dat systeem het geval was, dus niet vergezeld van een geloof in absolute gelijkheid. Haar opvatting legde ze als volgt uit:

‘Het onderscheid in vermogens vloeit slechts voort uit de meer of mindere oefening en beschaving; alle mensen ontvingen van de enige Vader der natuur de schoonste vatbaarheid voor zelfsvervolmaking.’¹¹

Moens onderschreef het typische verlichtingsgeloof dat mensen in oorsprong gelijk waren, maar dat zich door opvoeding en klimaat in de praktijk verschillen hadden ontwikkeld.¹²

Laatste jaren in Utrecht

Petronella Moens was haar leven lang financieel en fysiek afhankelijk van haar huisgenoten. Ze woonde een groot deel van haar leven in bij haar geliefde zuster Adriana en verhuisde in de loop der jaren met haar gezin mee naar Dordrecht, Utrecht en Den Haag. Na de dood van Adriana in 1818 en de overplaatsing van haar zwager Balthasar Koopman naar Antwerpen in 1821, besloot Petronella Moens zich in Utrecht te vestigen, waar zij veel vrienden en kennissen had. Ze voelde zich thuis in het tolerante klimaat van de domstad en woonde er achtereenvolgens op de Oudegracht, het Oude Kerkhof en op de Nieuwegracht, waar een dienstbode en haar 'schrijfjuffrouw' Antje Camphuis haar huisgenoten waren.¹³

Erg breed had Moens het als broodschrijfster overigens niet. In haar jonge jaren werd ze financieel ondersteund door haar familie, maar door de in 1810 door Napoleon opgelegde renteverlaging, die staatsobligaties minder waard maakte, daalde de waarde van Moens' pandbrieven tot slechts een derde van de oorspronkelijke waarde. In 1835 richtten haar latere biografen,

Warnsinck en Decker Zimmerman, een adres tot de koning om een gratificatie voor hun vriendin te verwerven. Het resulteerde in de toezegging dat Moens jaarlijks een bijdrage van tweehonderd gulden uit de nationale schatkist zou krijgen.¹⁴

Haar uitgebreide correspondentie laat zien dat Petronella Moens een grote en belangrijke vriendenkring bezat van uitgevers, dominees, schrijvers en kunstenaars.¹⁵ Petronella Moens was het middelpunt van menig letterkundig, pedagogisch of politiek discours. Dat maakt haar vanuit cultuurhistorisch oogpunt zo interessant. Zij vatte de discussies samen, gaf haar eigen oordeel over het onderwerp en had een vlotte pen, die haar destijds tot een gevierd schrijfster maakte. Er zijn geen aanwijzingen dat zij in Utrecht de spil van abolitionistenkringen werd. Hoewel zij door het christelijke geloof geïnspireerd bleef, was zij geen aanhanger van het Réveil – de internationale opleving van het gereformeerde denken en handelen –, omdat zij onorthodoxe ideeën had. Zo wees zij de kinderdoop af, zag ze Jezus meer als de vervolmaakte mens dan als Zoon van God, en was ze in tegenstelling tot Abraham Capadose, een van de voormannen van het Réveil, vurig pleitbezorger van de pokkenvaccinatie. Wel had ze aan het eind van haar leven nog een

briefwisseling met de veel jongere Nicolaas Beets (1814-1903), die in de jaren vijftig een bekende Utrechtse abolitionist werd, over een bijdrage aan de *Muzen-almanak*, waarvoor ze al enkele decennia schreef.¹⁶ Van een nauw gevoel van verwantschap bleek in 1841 nog weinig.

De patriotse inspiratie van Petronella Moens werd in de negentiende eeuw overschaduwd door de vestiging van het koninkrijk en de restauratie. De Utrechtse abolitionisten lieten zich meer door het protestants Réveil motiveren, dat zeer orangistisch was en zich juist afzette tegen het rationele verlichtingsdenken. De Réveillisten keken meer westwaarts, naar de Britse voorbeelden, dan naar de idealen van de Franse Revolutie. Bovendien zouden zij zich pas een decennium na het overlijden van Petronella Moens (Utrecht, 1843) tegen de slavernij gaan uitlaten. Schatplichtig aan de Aardenburgse en Utrechtse voorvechtster van de gelijkheid hebben ze zich nooit getoond.

¹ Maartje Janse, “‘Holland as Little England’? British Anti-Slavery Missionaries and Continental Abolitionist Movements in the Mid Nineteenth Century”, *Past and Present* 229 (2015), 123-160.

² Katharine Gerbner, *Christian Slavery: Conversion and Race in the Protestant Atlantic World* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2018), 11.

³ P. Moens en A. van Overstraaten, *Dichterlijke Mengelingen* (Utrecht: G.T. v. Paddenburg en Zoon, 1791), 22-27.

⁴ P. Moens, ‘Nog eenige gedachten over de waare gelijkheid’, *De Menschenvriend* 7 (1794), 393-400, aldaar 400.

⁵ Petronella Moens, *Vruchten der eenzaamheid* (Amsterdam: A.B. Saakes en J. Tiel, 1798), 24.

⁶ Albert Soboul, *De Franse Revolutie I* (Amsterdam: Van Gennep, 1979), 146.

⁷ Petronella Moens, *Eerkrans voor Aardenburg* (Amsterdam: A. Fokke, Sim.z., 1788).

⁸ Petronella Moens, *De jonge Sofia* (tweede druk; Amsterdam: G.J.A. Beijerinck, 1837 [1820]).

⁹ Moens, *De Jonge Sofia*, 35.

¹⁰ Petronella Moens, *Aardenburg, of de onbekende volksplanting in Zuid-Amerika* (Haarlem: François Bohn, 1817), 118-119.

¹¹ Ibidem.

¹² Siep Stuurman, *De uitvinding van de mensheid: korte wereldgeschiedenis van het denken over gelijkheid en cultuurverschil* (Amsterdam: Bert Bakker, 2010), 268-294.

¹³ Tresoar, Leeuwarden, Hs. nr. 1206; Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, Collectie 133B 9 III, Brief van P. Moens aan H. Frijlink, 30 april 1836.

¹⁴ W.H. Warnsinck Bz. en J. Decker Zimmerman, *Petronella Moens* (Amsterdam: 1843), 110.

¹⁵ Het album, in 2009 uitgegeven onder de titel *Par Amitié*, in bezit van de Koninklijke Bibliotheek, is online te bekijken: <https://www.kb.nl/thema/vriendenboeken/alba-amicorum-van-vrouwen/album-amicorum-petronella-moens>.

¹⁶ Ans J. Veltman-van den Bos, *Petronella Moens (1762-1843), de vriendin van 't vaderland* (Nijmegen: Van Tilt, 2000), 476. Hoofdstuk 14

DE NAEREBOUTS VAN J.L. NIERSTRASZ JUNIOR

Marinus van Hattum

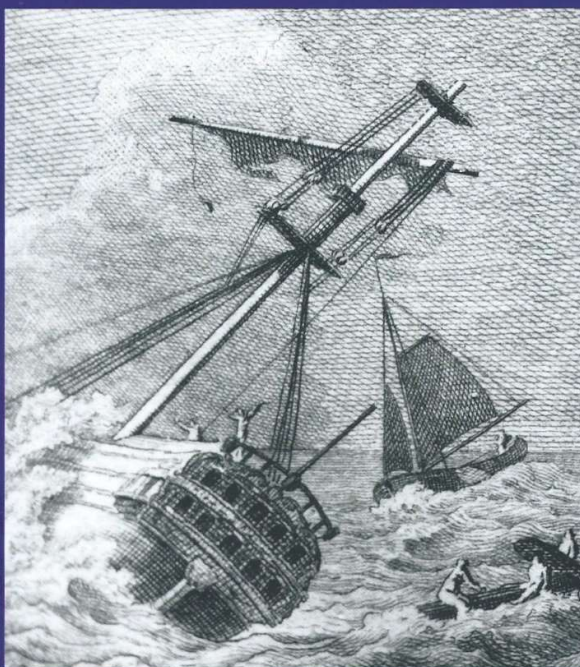

Frans Naerebout (1748-1818) verdient als mensenredder de hoogste lof. Johannes Nierstrasz Jr. (1796-1828) heeft hem die in 1826 in een modern heldendicht gegeven. Niet alle contemporaine recensenten waren enthousiast, maar uitdrukkingen als 'Het allerschoonste meesterstuk', en 'Met een fiksch penseel en meesterlijke hand, als voor het oog geschilderd' doen recht aan een boeiend verslag van het mensenreddende werk van de

gebroeders Naerebout uit Vlissingen. Petronella Moens schreef een gedicht onder hun portret en Marinus van Hattum heeft het lofdicht van Nierstrasz uitgegeven en van een uitvoerige inleiding voorzien in 2021. Uit de achtergrondinformatie blijkt hoezeer Nierstrasz behoorde tot de vriendenkring van Petronella Moens, waarin we namen tegenkomen van Willem Hendrik Warnsinck, Johannes Immerzeel en Hendrik Tollens.

BIO

Mariunus van Hattum (1946) studeerde van 1969 tot 1975 Nederlandse taal- en letterkunde aan het Instituut voor Neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam. In 1994 promoveerde hij aan de Vrije Universiteit op leven en werk van Jan Fredrik Helmers, van wie hij enkele dichtwerken editeerde. Ook van Willem Bilderdijk, Vrouwe Bilderdijk, Joannes de Clercq, Rhijnvis Feith, Ernest Willem Holthuysen en Ezra Pound gaf hij teksten uit. Jarenlang was hij het gezicht van het Bilderdijkmuseum en in eerdere afleveringen van de Moensiana zagen we bijdragen van Van Hattum terug. Recent verscheen zijn uitgave van Frans Naerebout, naar het heldendicht van J.L. Nierstrasz.

J.L. Nierstrasz Junior

FRANS NAEREBOUT

uitgegeven, ingeleid en toegelicht door
Marinus van Hattum

DE NAEREBOUTS VAN J.L NIERSTRASZ JUNIOR

Marinus van Hattum

Als actieve onderzoeker heeft Marinus van Hattum al menige vondst gedaan wat betreft werk van Petronella Moens. Onlangs verblijdde hij de redactie van *Moensiana* met drie brieven, een van vader Petrus Moens en twee van Petronella zelf. De brieven geven een inzicht in de werkwijze van de dichteres en de ondersteuning die zij in de beginjaren van haar lange carrière als schrijfster ontving van haar familie. Ook blijkt uit deze brieven dat zij jaarlijks stukjes schreef voor de bekendste genootschappen uit haar tijd. Zij vormden een belangrijk platform voor de schrijfster en haar vriendin Adriana van Overstraten.

Moens was van 1783-1798 lid van *Studium Scientiarum Genitrix* te Rotterdam, de geadresseerde van onderstaande brieven. In 1785 werd zij lid van het *Amsteldamsch Dicht- en Letteroefenend Genootschap* waar zij een gouden medaille won met het prijsvers *De Waare Christen*. Algemeen wordt deze bekroning gezien als de start van haar leven in de openbaarheid als dichteres. *De Waare Christen* werd uitgegeven bij Martinus de Bruyn te Amsterdam in de *Werken van het Amsteldamsch Dicht- en Letteroefenend Genootschap Wij streven naar de Volmaaktheid 1789-1794*.

1 Petrus Moens aan Studium Scientiarum Genitrix (?), Aardenburg, 24 februari 1784
UBL, MIJ. Ned. Ltk., hs. BM H 71-1 (2 beschreven pp., 228x185 mm.)

Wel Edel Heer!

Hebbe de eer het nevensgaande vers van myn Dochter Pieterella ter beoordeeling en verbetering [-van] door t Genootschap UWEd toe te zenden. Het genootschap kan er vast op gaan, dat het haar eige werk is; maar ik heb voor haar laten lezen het geen Gods woord, F: Josephus en Algemeene historien van Manasse zeggen. Het vers is langer geworden, dan zy zich had voorgesteld, en t is naauwlyks te verwonderen, want groote deelen stelt zy by haar zelven op, die dan door haare jongere zuster telkens worden afgeschreven; en niet voor het geheel af is, komt het onder myn oog, om het van grove schryf- spel- en taal-fouten, naar myne geringe begrippen, te zuiveren. Verzoeke daarom dat de Heeren er naar welgevallen mede handelen.

Hebbe de eere te zyn Wel Edel Heer

UwWelEds DWDienaar

P: Moens

Aardenburg

Den 24 Febr.

1784

- 2 Petronella Moens aan Studium Scientiarum Genitrix (?), Ossendrecht, 2 juni ???
UBL. Mij. Ned. Ltk., hs. BM H 71-2 (2 beschreven pp. 227x187 mm): onderschrift in potlood

Ossendrecht den 2 Juny

Weledele Heer!

Het hier ingesloten dichtstukje, verzoek ik uit mijn naam, by het Genootschap inteleveren. ik heb het vorig jaar verzuimd iets te zenden. dit doet mij leed, maar een oprechte Schultbelijdenis zal mij, hoop ik, vergeving doen vinden. gelief het Genootschap (dat ik den glorrijksten bloei toewensch) van mijn ware hoogachting te verzekeren. Ik woon thans niet in aardenburg, dit is mogelijk de reden dat ik de jaarlijkze uitnooeding ter vergadering, niet ontfangen heb. Gelief in het vervolg iets dergelijks, aan het huis van de Heer A: Coster Coopman te Bergen op den Zoom te bezorgen. ik weet ook niet of ik het vorege jaar het boekdeel dat herdrukt is, betaald heb.

gelief mij dit bij gelegenheid te melden.

Ik beveel mij in uw vereerende Vriendschap en teeken mij. WelEdel Heer uw dienaar en Kunstvriendin

petronella moens

- 3 Petronella Moens aan Studium Scientiarum Genitrix, Bergen op Zoom, 1 oktober 1795
UBL, Mij.Ned. Ltk., hs. BM H 71-3 (2 beschreven pp., 227x188 mm); hetzelfde handschrift als het vorige; onderschrift in potlood

B:o.Zoom den 1 oktober
Het eerste jaar der vrijheid
1795

Geachte Medeburger

De hier ingesloten dichtregelen. bied ik. als myn jaarlijks offer. Het vaderland vereerend Kunstgenootschap aan. Met een streelemd-genoegen, zoudek [sic] de jongstleden vergadering (die als onder de schaduw van den Boom der vrijheid gehouden werd) bygewoond hebben. en wellicht – waar mij dit ook gelukt, daar ik de dag, voor het houden der vergadering, mij in Rotterdam bevond; doch de uitnoodigings brief, vond ik eerst bij mijn terug komst te Bergen op Zoom; intusschen – deelt mijn hart (dat ook voor vrijheid en vaderland klopt) in de zuivere vreugde, die het genootschap, op het vriendschappelijk gloriefeest der vrijheid, smaakte.

de liefderijke God, die de mensch tot gelukzaligheid vormde, voltooi het geluk van ons vaderland, hij bevestig onze Vrijheid; dan – bloeid onze voorspoed, dan ontwiken zich weetenschappen en kunsten, door liefde en deugd beschaduw. ook dit – door oefening grootvorden [sic] kunstgenootschap. zal de vrije vaderlandsche Poezij. van trap tot trap doen opklimmen. met een eedlen luister. tot het laa[t]ste nageslacht overvoeren, en zig in de volmaakter zangreien, van de gewesten der onsterflykheid doen verliezen. mag ik aan uw byzondere vriendschap. voor de Medeburger! het nevensgaande dichtstukje aanbeveelen? met verzoek om het niet aan het Genootschap overtegeeven, dan na dat het van taal en andere gebreken gezuiverd is, ik bezit hier niet een Kunstvriend die mijn werk kan nazien, en ik durfde niet langer verzuimen om aan het genootschap iets te zenden. na toewensching van het Beste heil en aanbieding van opregte vriendschap, teken ik mij geagt medeburger

uw vriendin en Medeburges

p.moens

[adres:]

Aan den Burger I: Kaas eerste secretaris
Van het Genootschap onder de Spreuk
Studium Scientiarum Genitrix
Te
Rotterdam

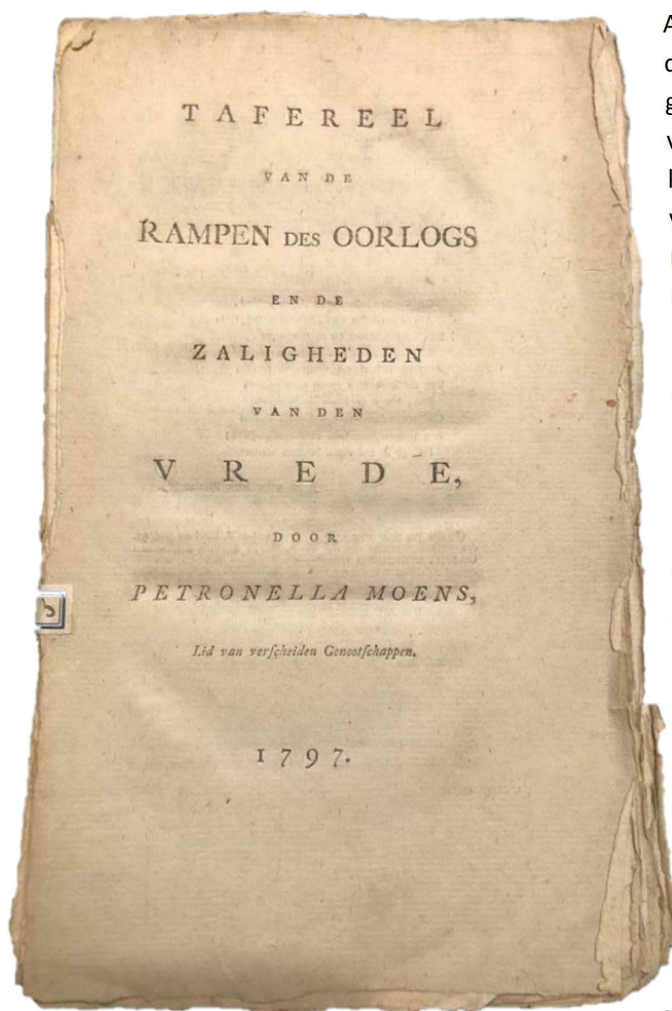
[aan achterzijde adres in potlood:]
Douflevv [?] van Arnenberg Slikvaart

TEKST PETRONELLA MOENS UIT 1797

GEVONDEN

Ans J. Veltman-van den Bos

Nu in coronatijd het onderzoek in archieven en bibliotheken tot een minimum beperkt wordt, is een mailtje als onderstaand een welkome verrassing. Op 24 april 2021 mailde Maarten Versluis dat hij in het bezit was van een oude tekst van Petronella Moens met de onderstaande titel:

Aangenaam verrast ben ik tot aanschaf van deze antiquarische tekst overgegaan. Het gebeurt tegenwoordig zelden dat ik een tekst van Moens tegenkom, die ik nog helemaal niet ken, laat staan gelezen heb. Maarten Versluis vertelde dat het stuk afkomstig is uit de nalatenschap van zijn vader die een antiquariaat had.

Niet alleen gaat het hier om een vroege tekst van Petronella Moens, maar ook heel bijzonder is de parallelle vertaling in het Frans onder de tekst. Ook dat fenomeen ben ik niet eerder tegengekomen.

Voorafgaand aan de tekst staat een gedicht van J.H. van der Palm, met een voetnoot:

Zie het prijsvaers op het Oorlog in het V.Deel op pag.93. der Dichtoeffeningen van het Genootschap: Studium Scientiarum Genitrix, te Rotterdam 1785.

Vermoedelijk is de tekst afkomstig uit een verzamelbundel van het genootschap, zoals ook de laatste bladzijde blijkt, die van een andere auteur is. Na de titelpagina volgt een gedicht van J.H. van der Palm met een

verwijzing naar het onderwerp, dat kennelijk als prijsvraag was uitgeschreven. De Franse vertaler bewijst via een lofdicht aan het slot de eer die Petronella toekomt. In de Franse vertaling is een gedicht gevoegd van ene M.J. Chenier. Het is mogelijk dat dit de vertaler is, maar dat heb ik nog niet kunnen achterhalen.

T A F E R E E L
V A N D E
RAMPEN DES OORLOGS
E N D E
ZALIGHEDEN
V A N D E N
V R E D E,
D O O R
PETRONELLA MOENS,
Lid van verscheiden Genootschappen.
1 7 9 7.

Gij Vorsten, die uw weidsch gebied,
Aan 's aardrijks eind, gehoorzaemd ziet,
Den vreë bestuurt en de oorelogen,
Wendt, wendt, een enklen oogenblik,
Op dit tafreel van woede en schrik,
Van uw geduchten troon uwe oogen;
Ziet, hoe u raezende oorlogsmoed
Uw' onderdaen ten prooi moet stellen
Aan rampen, die hem eindloos kwellen;
Hoe ge in uw eigen boezem wroet!

J. H. VAN DER PALM (*).

(*) Zie het prijsvaers op het *Oorlog* in het V. Deel op pag. 93.
der Dichtoefeningen van het Genootschap: Studium Scientiarum
Genitrix, te Rotterdam 1785. —

T A F E R E E L
 VAN DE
 RAMPEN DES OORLOGS
 EN DE ZALIGHEDEN VAN DEN
 V R E D E.

Groote God! Vader der aanweezendheid!
 indien uw volmaakt ontwerp (om het genot
 van uw eigen boven alle bevassing gelukkig
 zalig aanzijn, door den hoogsten trap van ge-
 luk, die uwe talloos onderscheiden fchepzelen

T A B L E A U
 DES
 MALHEURS DE LA GEURRE
 ET DES BIEN DE LA
 P A I X.

D'APRÈS L'ORIGINAL HOLLANDAIS
 DE LA CITOYENNE

P E T R O N E L L A M O E N S.

Grand Dieu! Père de tout ce qui existe! Si ton plan parfait,
 pour étendre la jouissance de ton existence, qui surpasse toute
 idée, en conduisant tes creatures fans nombre au plus haut point
 de beatitude, quelles puissent atteindre; si, dis je, ce plan bien-

4 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

bereiken kunnen, uittebreiden,) indien dat ontwerp immer bestreedend wordt, het is gewis door de rampzalige woede van uwe redemachtige Kinderen, die deeze schoongevormde aarde bewoonen, het is wanneer zij verwoesting en schrik om zich heenen verspreiden, wanneer zij den dood, en de afgrijselijkste ellende op vloekwaardige moordtuigen rond voeren, wanneer zij den boezem der natuur verscheuren, zich zelven aan het heilloos wraakvuur opofferen, of druipend van broederlijk bloed, juichend om de jongste doodstuip der stervenden, op bergen van lijken, de glorievaanen der Overwinning ontrollen. Tot welk een peillooze diepte verzinkt hier de menschelijke grootheid? de Schepper van het grensloos heelal, schonk aan den Mensch een be-

faissant est entravé & combattu, c'est certainement par la fureur dévastatrice de ses enfans, doués de raison, qui habitent ce monde, dont la formation présente tant de beautés! C'est, quand la dévastation & la terreur accompagnent leurs pas. — C'est quand ils se font accompagner par la mort, & les plus terribles misères, qu'ils mènent avec eux sur des détestables instruments de meurtre & de carnage. — C'est quand ils déchirent le sein de la Nature, se sacrifient eux mêmes à ce feu dévorant de vengeance, on déploient les drapeaux de la victoire, étant peints du sang de leurs frères, se rejouissant des derniers soupirs des mourants, & grimpants sur des monceaux de Cadavres. — Que la grandeur humaine tombe ici dans un profond Abyme! — Le Createur de l'Univers entier faisait l'homme l'habitant d'un Mon-

en de Zaligheden van den Vrede. 5

koorlijke, een onschuldvolle wereld, versierd als een Godlijken lusthof, ter bewooning. Glansrijke weezens, uit hooger, uit min stoflijke gewesten, deden den feestzang der gebooren wereld door de Schepping weergalmen; stroomen van reine zinlijke genietingen vloeiden door het aanwezen van den Mensch, en jeugd en blijdschap, met Lentebloemen des leevens gekroond, zweefden op de jonge vleugelen des tijds. Maar in welk een zwarten nacht verzonk deeze lacchende Morgenstond? toen de beminlijke onschuld verbasterde, en de heilvermoordende ondeugden gebooren werden. Heerschzucht, trotschheid, en eigenbaat, verfinmoorden de stem van het geweeten, vertrapten het recht, en bouwden hunne zetels in het rookend bloed van vermoorde Natuurgenooten.

Monde, ce Jardin divin! qui ne lui fit voir, que des beautés, & qui fut doté d'innocence. — Des êtres plus lumineux, habitans des contrées immensément plus hautes, & moins matérielles, chantèrent avec enthousiasme un hymne mélodieux au sujet de la creation du nouveau monde. — Des ruisseaux de jouissances pures & sensuelles coulèrent pour l'homme; — La jeunesse, & la gayeté, couronnées des fleurs du printems de la vie, planèrent sur les jeunes ailes du tems. — Mais! dans quelle nuit ténébreuse ne fut pas changée cette aurore riante, quand l'aimable innocence fut changée en vices, qui furent le tombeau du salut. — Le désir de dominer sur ses semblables, la fierté, l'égoïsme étouffèrent la voix de la conscience; — foulèrent à leurs pieds la justice, & fondèrent leurs thrones dans le sang

6 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

Ja! het toomeloos geweld, en het recht der natuur om zich zelven te verdedigen, verwekten, door hun eeuwige strijdigheid zelve, een monster, waarvan de geheele redelijke wereld het oog al fiddrend terug wendt. Dit monster is de Krijg, of het Oorlog, dat met bloed en traanen opgevoed, nog (terwijl mijn ziel zijn afkomst bejammert) de glorie der geheele menschheid met afgrijselijke donderwolken omfluiert. Met een' beevende hand waag ik het naauwlijks, om de bloedige toneelen der ellende te openen; o! gave God dat het graf der verstorven eeuwen, die toneelen voor eeuwig had overschaduwde; maar nog in dit voorbijrollend oogenblik, ontroert mij de bloedende boezem, der laag weggezonden, der jammerlijk onteerde menschheid.

encor fumant de leurs frères. — Oui la fureur démesurée, & le droit de la Nature à se défendre soi même, excitèrent par leur haine reciproque un monstre, lequel le monde raisonnable doit avoir en horreur. — Ce monstre est la Guerre. — Ce monstre, nourri de sang & de pleurs, pendant que mon ame déteste son origine, enveloppe la gloire de l'humanité entière d'un nuage épais & ténébreux. — Ce n'est qu'avec une main tremblante, que j'ose tracer les tableaux sanguinaires de la misère. — Ah! que le bon Dieu eut voulu, que le tombeau des siècles passés eut couvert pour jamais ces scènes d'horreur! Mais hélas! dans ce moment même mon ame déchirée souffre encore, voyant l'humanité réduite dans le neant, ou violée sans pitié. — Ou est l'humain insensible, qui avec un cœur de mar-

en de Zaligheden van den Vrede. 7

Waar is de gevoellooze sterveling, die de rampen des Oorlogs, met een versteend hart, en met een oog zonder traanen beschouwt, welaan hij vestige een blik ginds op de geschaarde benden, die elkander den strijd vol donderende moordlust aanbieden; een wolk van rook en stof beschaduwte den rondzweevenden dood; de aarde zwoegt onder het moordend geschut, de wapenkreet wekt alom verschrikking, en doet de Echo's (die tusschen bloemrijke heuvelen nog onlangs, met den galm der zingende veldelingen speelde,) den toon der verwoesting, al dreigend in de angstvolle stulpen herhaalen. De legers woeden, reeds wijd en zijd stroomt het bloed, het gekerm der stervenden, verliest zich in de vervloekingen der machtellooze wraak. Hier valt

marbre, & des yeux sans larmes puisse voir tout les malheurs de la guerre? Qu'il jette un coup d'oeil sur les rangs des Guerriers, qui avec une avidité menaçante se présentent le combat meurtrier! — Un nuage de fumée & de poussière obscurcit le faulx de la mort, qui rôde par tous les rangs. — La terre ne soutient, qu'à peine, l'artillerie foudroyante. — L'alarme excite par-tout la terreur, & fait retentir les Echo's (qui se rejouissent il n'y a pas longtems entre les collines, ornées de fleurs, en repétant les sons des chalumeaux rustiques) des sons de ravage dans les hameaux tremblants. — Les armées se déchirent. — Le sang ruisselle de part & d'autre. — Les plaintes des mourants se perdent dans les cris de malediction d'une vengeance trop foible. — Ici tombe un Heros magnanime, qui s'ex-

8 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

een manlijk Held die zijn Vaderland en Rechten verdedigde. Hij ontrukte zich aan een dierbaare Gade, en aan de sprakelooze liefkozingen van onschuldige Kinderen, om hier te sterven of te overwinnen, en zijn jongste zucht vraagt nog om het heil van zijn Vaderland, en de vrijheid van zijn lievelingen. Ginds treft een doodelijke kogel de borst van een moedig Jongeling, die de laatste vreugd, die de eenige steun van zijn afgeleefden Vader was; een leeven, vol aardfche zaligheid fcheen voor hem bereid, de reinste liefde, deed reeds de roozen ontluiken die zijn Huwlijkskoets moesten omkranst hebben; besproeid met de traanen van zijn beminlijke Bruid, en gezeegend door de veege lippen des Grijsaards, vloog hij ten strijd, om

posait pour la défense de sa patrie & de ses droits; il s'était déchiré des bras d'une épouse chérie, & à les caresses innocentes de ses enfans, pour aller se battre, & vaincre, ou mourir, & son dernier soupir est pour le salut de sa Patrie, & pour la liberté de ses frères. — Là une balle meurtrière perce le sein d'un jeune homme, qui fut le dernier & unique soutien d'un Père, accablé d'âge, une vie, pleine d'amoénités de ce monde lui paraissait vouée; l'amour le plus pur faisait déjà éclore les roses, qui devraient orner son lit nuptial; ses joues, humectées par les pleurs de son aimable maitresse, bèni par la bouche mourante de son Père, il volait au combat, & c'est ici, que son sang bouillant coule pour le bien-être de sa Patrie! — O victimes, trop précieuses de la rage, & de la hauteur mondaine! — le
sang,

en de Zaligheden van den Vrede. 9

zijn jeugdig bloed hier aan de belangen des Vaderlands opteofferen. Altedierbaare slachtoffers der woede, en der trotschheid! het bloed dat uit duizend gapende wonden stroomt, schreit om recht. Terwijl de ontvluchte zielen, voor den eeuwigen Richter elkander verklagen. Moedig dorsten de Krijgers naar de overwinning, lijken en stervenden, worden door vluchtende vrienden, en juichende vijanden, vertrapt; de hoof der brieschende rosen, vermorfelt de bloedende Helden, en de Ruiter (met het brein van zijn Zoon of Broeder bespat) is doof voor het gejammer, van vrienden en vijanden, wier hijgend hart hij verplettert. Rampzalige vluchtelingen doen de vervolgende moordzucht nu aan het slagveld ontwijken; de akelige duisternis ver-

fang, qui coule de mille playes ouvertes crie à la Justice. — Pendant que les ames, détachées de leurs corps, se plaignent devant le juge éternel, les combattants se disputent avec acharnement la victoire; — Les amis fuyants, & les ennemis triomphants passent par dessus les cadavres & les mourants: — Les fers des chevaux fringants écrasent les héros, jetés par terre, & negeants dans leur sang; & le Cavalier (son habillement fouillé par des morceaux de la cervelle de son fils ou de son frère) est sourd aux cris de douleur de ses amis, ou de ses ennemis, desquels il écrase le cœur. — Des malheureux fuyards font changer de place le theatre affreux de la mort & du carnage. — Les ténèbres épaisses disparaissent, & les Anges, pleins de miséricorde divine pleurent sur la misère, à laquelle l'humanité a pu

10 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

dwijnt, en de Engelen weenen, vol Godlijk medelijden, om de ellende waartoe de menscheit zich zelve gedoemd heeft. Verschriklijk schouwspel! waarom daalt geen eeuwige nacht over deeze ontheiligde plaats der aarde? misvormde dooden, versmooren de machteloze gekwetsten, waarop zij nedervielen. Het verflaauwend gekerm griest de verwilderde ziel des hebzuchtigen plonderaars, terwijl de wanhoopende liefde, en de jammervolle vriendschap om de bloedende lijken rond dwaalen. De Vriend, de teedere vriend, zoekt hier zijn boezemvriend onder de dooden, of spant alle zijne krachten in, om de wegstervende levenskracht, die de bloedende borst nog doet ademen, terug te roepen. De troosteloze Vrouw, niet afgeschrikt door de

se donner elle même. — Theatre affreux! — Pourquoi une nuit éternelle ne descend elle pas sur cette partie ensanglantée de la terre? — Des morts défigurés étouffent les blessés sans force, sur lesquels ils sont tombés. — Les lamentations railleuses pénètrent jusqu'à l'ame déréglée des pillards avides, pendant que l'amour désespéré, & l'amitié plaintive errent parmi les cadavres sanglants; l'ami, le tendre ami cherche ici son ami intime parmi les morts, ou emploie toutes ses forces, afin de rappeler à la vie son ami agonisant, dont la respiration est à peine perceptible à côté de la playe mortelle; — L'épouse inconsolable (nullement intimidée par les horreurs, que lui représente le champ de bataille) jette des yeux égarés sur des corps innanités & mourants; — elle reconnaît à la fin les traits dif-

fer-

en de Zaligheden van den Vrede. 11

afgrijselijkheden van het slagveld, werpt wilde blikken op ziellooze lijken, en stervenden, zij herkent eindelijk de misvormde trekken van haar zielenvriend, en sluit hem, verstijfd en bebloed, aan haar hijgenden boezem. Het onnoozel wicht dat haar verzelde, vraagt met flamelende lipjes naar zijn Vader, zijn beschermmer, mengt zijne teedere traantjes met het stollend bloed, dat uit doodelijke wonden vloeide, en zoekt nog, vol kinderlijke onschuld, den kouden slaap des doods, met blanke handjes van het loodverwig gelaat wegtestreelen. Weenende Ouders, ontvoeren hunne stervende Zoonen, met beevende armen aan den reeds geopenden grafkuil, die de naaktgeplonderde lijken van vriend en vijand, moet bewaaren. De dag schijnt vermoeid van over dit toneel

fermes de son tendre ami de cœur, & le presse, quoique déjà devenu roide & couvert de sang, contre son sein haletant. — Un jeune & tendre enfant, qui a suivi sa mère, demande au travers de ses lèvres balbutiantes après son Père, son bienfaiteur; il mêle ses larmes sensibles avec le sang congelé, qui a coulé des blessures de son Père, & tache encore, plein d'innocence filiale, à effuyer par ses petites ménottes, en caressant la figure bleuâtre, le sommeil glacial de la mort. — Des parents, fondants en larmes, retirent avec des bras tremblants leurs fils de la fosse ouverte, préparée à recevoir les cadavres pilés d'ami & d'ennemi. — Le jour même paraît las de jeter ses rayons de lumière sur ce théâtre d'horreur; — il se cache à nos yeux, & le crépuscule sombre se fauve même à la vue de l'é-

12 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

des afgrijzens te lichten, hij zinkt weg en de treurige schemering des avonds, vlucht zelve voor het ijslijk geflikker der woedende vlammen, die wijd en zijd de vreedzame hutten des Landmans verteeren. De wraakzieke vluchteling zoekt zijne woede in het bloed en de traanen der weerlooze onschuld, te verdooven. Het was niet genoeg, dat de bloeiende koornakkers vertrapt en verwoest, dat de veelbelovende boomgaarden verdelgd werden, de zinlooze krijgsknegt doorftoot nog het kloppend hart des eevoudigen Huisvaders, die zijn Gade en Kroost zoekt te beschermen; de zuigeling, aan den boezem der Moeder verschoolen, wordt vermoord, en het bloed (door den dolk des Moordenaars aan het moederlijk hart ontvloeid) stolt op de stervende lipjes van het

l'éclat affreux des flammes cruelles, qui dévastent par tout les cabanes paisibles. — Le Fuyard vindicatif ne cherche, qu'à étouffer sa rage dans le sang & les pleurs de l'innocence paisible. — Ce n'est pas assez, que les champs fleurissans de blé soient foulés aux pieds & ruinés; que le verger, ou la Nature s'étant faite un plaisir d'orner, fut détruit, le militaire insensé perce encor le sein palpitant d'un brave & sincère Père de famille, qui cherche à défendre sa chère moitié & sa race innocente. — Le nourrisson, se cachant sur le sein de sa Mère, est cruellement massacré, & le sang, que le sabre du meurtrier fait couler du cœur de la Mère, se caille sur les lèvres mourantes de l'enfant, qui souriait encor gracieusement à ses boureaux. — Les toits de roseaux sont mis en feu, & les mal-

heu-

en de Zaligheden van den Vrede. 13

wicht, dat zijne beulen zelfs aanlachte. De rietendaaken zijn in vlam gezet, en de ongelukkigen die het leeven behielden, dwaalen, van alles beroofd, naakt en hongerend om hunne verbrandende wooningen, of bezwijken onder hun folterenden jammer. Maar, waar, waar? zal de schreiende ellende zich verbergen? de sterke, de met onwrikbare fondamenten, in de aarde gewortelde vesting, waarin welvaart en veiligheid zich nog onlangs legden, die vesting verheft in het verschiet nog haar beevende torenspits, maar wel verre van een schuilplaats aan vliedende Landbewoners te bieden, heerscht de uiterste rampzaligheid binnen haar wreedbestormde muuren. Vernuftig uitgedachte kunst, en het schranderst beleid, zijn dienstelingen der dwingelan-

heureux, qui ont pu sauver leur vie, errent à l'entour de leurs habitations brûlées, dénués de tout, pillés, & à moitié morts de faim, ou ils succombent à leur misère atroce. — Mais où, ou est ce que la misère déplorable se cachera? — La forteresse presque imprénable, fondée sur des fondements solides, & comme enracinée dans la terre, où la prospérité & la sécurité eurent cimentées leur thrones; cette forteresse se fait voir dans le lointain par sa tour chantelante; mais au lieu, d'être un azyle pour le laboureur, qui doit s'enfuir de sa cabane fumante, elle se trouve dans un état désespéré même dans ses murs, attaqués par tout avec une furie cruelle. — L'art ingénieux, & le génie expérimenté sont les serviteurs de la Tirannie & de la dévastation. — La mine pernicieuse s'avance jusqu'aux fondements

14 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

dij en der verwoesting. Het gravend verderf, kruipt tot aan den voet der wallen, en van achter de opgeworpen heuvels, bestuurt de medogenlooze Krijger, het vuur en den dood, die met donderend gebrul de schoone verblijfplaats van werkzaamheid en geluk, in een bloedigen puinhoop verkeeren. De sidderende Burgers vinden den dood onder de neerploffende gebouwen, of zoeken in het nog brandend puin, naar de beenderen van ellendig, door den gloed verteerde lievelingen. Vruuchteloos poogt de getrouwe huwelijksvriend zijne Gade, aan de in brand geschooten wooning te ontvoeren; zij besterft door schrik in zijn armen, en met donderend geraas stort het dak neder, verplettert hen beide, én begraaft de om hulp schreiende kinderen, wier wankelende wieg

ments des Remports, & de derriere les batteries ennemies dirige le militaire feroce la flamme & la mort, qui bouleversant avec un éclat sourd de tonnerre la résidence riante du travail & du salut, & la réduit à un monceau de pierres, teintes du sang des habitants. — Les citoyens tremblants trouvent leur mort sous les ruines de leurs batiments, ou cherchent dans les débris brûlants après les ossements de ceux, qui leur ont été chers. — C'est en vain, que le fidèle Epoux s'efforce à soulever sa chère moitié à la flamme, qui consume son habitation; la terreur la fait expirer dans ses bras, & le toit de leur maison s'écroulant avec un fracas dévastateur, les écrase avec leurs chers enfants, qui criaient au secours sous des toits, qui couvraient auparavant en paix leurs berceaux chancelants. — C'est en vain, qu'une

ten-

en de Zaligheden van den Vrede. 15

het weleer zoo vreedzaam overschaduwde. Vruchteloos, verbergen de Moeders, de angstvolle wichtjes in haaren schoot, een doodverspreidende Bom, vergruist de laatste toevlucht, en vermorselt de kommerlooze onschuld, op het lijk der verstikte, of verbrijzelde Moeder. De afgematte Krijgslieden, verspreiden de ijslijkste wanhoop; het bezwijkend leeven (dat vuur en staal nog verduurde) wordt door knagenden honger verslonden, nergens is eenig voedsel meer, de Vader, ontruikt aan zijne wegstervende Kinderen, nu het laatste stukje brood, doorweekt in het klamme doodzweet, en de jongste traanen der vertwijffeling. De Zoon (veel te machteloos om zijn Vader naar het graf te voeren) knaagt op deszelfs lijk, aan de dorre grashalmen, of aan het vertree-

tendre Mère cache ses enfans craintifs sur son sein, ou dans son tablier, une bombe meurtrière brise leur seul azyle, & écrase l'innocence sur le cadavre de la Mère suffoquée, ou mise en pièces. — Les guerriers extenués de fatigues repandant le plus terrible désespoir; leurs vies (à chaque instant exposées au feu & au fer ennemi) ne peuvent plus se soutenir par la faim; on ne peut trouver nulle part de quoi se nourrir. Le Père arrache des mains de ses enfans agonisants le dernier morceau de pain, trempé dans leur sueur mortuaire & les dernières larmes du désespoir. Le fils, (trop faible pour pouvoir porter le cadavre de son Père vers la fosse) ronge sur son corps glacé à la tige sèche d'herbe, ou à la paille, qui a servi de lit mortuaire à son Père. — Le nourisson, en s'égozillant attache encore ses lèvres bleuâtres

aux

16 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

den stroo, dat hem ten sterfbed verstrekte. De gillende zuigeling, klemmt nog de blaauwe lipjes aan de leedige borst der door honger stervende Moeder, en zoekt nog in een enkele droppel bloedige melk, de jongste verkwikking. Terwijl de vaale pest, wijd en zijd de nog levende geraamtens, op de pijnlijkste wijs foltert, en op rottende lijken of rookende puinhoopen, den gloeienden adem doet uitblazen. Maar welke afschuwelijkheden teekent mijn verbeelding? mijn geschokte ziel, heeft te veel, te duddeloos veel door deeze schaduwtrekken geleeden; is al deeze ijslijke rampzaligheid het werk van den Mensch? van den Mensch, in wiens zedelijk gevoel de afbeelding der eeuwige liefde gegraveerd is? kan een broederlijk geslacht (door welks aderen het

aux tétons vuides de sa Mère, qui se trouve mourante de faim, & cherche dans une goutte de lait sanglant son dernier soulagement. Pendant que la peste sauve tourmente par tout les squelette vivant d'une manière douloureuse, & fait rendre sur des cadavres pourris, ou sur des ruines fumantes, une ame brulante. — Mais de quels horreurs mon imagination fait le tableau? — Mon ame s'écouée a trop, oui trop impatiemment soufferte de ces traits de vérité. — Cette misère inouie est elle l'ouvrage de l'homme, dans la sensation raisonnable duquel est gravée l'image de l'amour éternel? — Une famille de frères (dans les veines de laquelle le même sang coule, & dont la vie se soutient par le même feu de l'amour divin) peut elle entre eux exercer les dernières cruautés? & déchirer ainsi ses propres entrailles

avec

en de Zaligheden van den Vrede 17

zelfde bloed stroomt, welks leeven door de zelfde Godlijke liefdevlam werd ontstookten) kan zulk een geslacht dus onderling woeden? en met bloedige handen zijn eigen ingewand verscheuren? ontaarde Natuurgenoot! bij zulk een tafereel, is uw Broederschap mij tot afgrijzen. — Ja, door het, anders zoo zalig gevoel van mijn eigen waarde, nu gepijnigd, be-lijdt ik, bloozend door schaamte, ten aanhooren van terugbeevende Engelen, ik ben ook een Mensch. Maar is de geheele aarde tot zulk een afgrijzen gedoemd? zijn al de jaaren en dagen, getuigen van deeze schande en rampzaligheid? o! dat de natuur, dan op eenmaal, het hart der wereld, tot een graf voor het zinloos menschdom vorme. Ja, dat de tijd, dan met breede vleugelen, voor eeuwig de zwij-

avec ses mains sanguinaires? — O frères dénaturés! — Par un tel tableau j'ai votre fraternité en horreur. — Oui (quoique la sensation de ma propre valeur me fait sentir le prix de ma bienheureuse existence) je dois, en rougissant de honte, & en face des anges, qui reculent saisis d'horreur, oui! je dois me nommer aussi homme. — Mais! la terre entière est elle vouée à cette abomination? — Toutes les années, tous les jours enfin sont ils témoins de cette honte, & de cet état malheureux? — S'il est ainsi, eh bien! que la Nature forme en une seule fois du cœur du monde le tombeau de l'humanité insensée? — Que le tems couvre par ses ailes étendues pour jamais les Régions taciturnes de la fragilité mondaine! — Mais! quel chant mélodieux relaye la bas la désolation rugissante? — La Nature commence

18 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

gende gewesten der vergankelijkheid overfchaduwe. — Maar welk een harmonisch gejuich vervangt ginds de brullende verwoesting? de natuur herleeft, een liefelijke glans, schoon en bekoorlijk als de bloozende dageraad, gloort op de heuveltoppen, en verzilvert de schemeringen des doods, die door de opluikende valleien en dalen, eenzaam nog drijven. Uit het bloed der gevallen Helden, ontluiken jeugdige roozen, het Oorlogsveld, en de Grafheuvelen, zijn met bedaaude bloemen gekroond, zij ontlooken in het stof der nu vreedzaam slapende Krijgers, zij waasfemen hunne vereenigde geuren, en prediken vol bloeiende schoonheid, de zaligste Broederliefde. Welk een herschepping! wie — God der liefde! wie kroont weer de landstreek met Paradijzen vol

à revivre; — une splendeur agreable, si belle & charmante que l'aurore vermeille brille sur les sommets des collines, & argente les ténérès de la mort, qui planent encore dans les vallées solitaires. — Du sang précieux des héros terrassés épanouissent des jeunes roses. — Le champ de bataille, & les collines prochaines sont ornées de fleurs, humectées par la rosée; ils s'épanouissent dans la poussière du militaire, qui dort en paix; ils exhalent leurs odeurs mutuelles, & préchent, pleines de beauté florissante, le saint amour fraternel. — Quelle métamorphose! Qui, Dieu d'amour! Qui couronne de nouveau la contrée par des Paradis, pleins de gayeté? — Qui a enchainé le meurtre & le carnage? — Qui sèche les pleurs de la douleur? — Qui fait jeter des cris de joye à l'innocence? — Qui fait ver-

dir

en de Zaligheden van den Vrede. 19

blijdschap? wie heeft den moord weer gekluisterd? wie droogt de traanen der smart weg, wie doet de onschuld weer juichen? wie doet weer de gloriepalmen der deugd groenen? wie anders, dan de Godlijke vrede, de glorie der menschelijke natuur, en de zaligheid der hemelburgers. Triumf nu veradeld de Natuurgenooten! grootsch op mijn standplaats in den rei der wezens, door de morgenstraalen der eeuwige liefde verheerlijkt, juich ik op den toon des verheevensten lofzangs. Ja, Vader des leevens! *ik ben ook een Mensch*, ik behoor tot uwe denkende kinderen, die gevormd zijn tot gelukzaligheid, een gelukzaligheid, eindeloos hooger, dan het werktuiglijk leeven bereiken kan. Ja, eeuwige Vader der aanwezigheid! *ik ben een Mensch*, ik

dir de nouveau la palme de la vertu? — Nul autre, que la divine Paix, la gloire de la Nature humaine, & la beatitude des habitans du Ciel. — Triomphe! chers habitans de ce monde! — Fier de ma place parmi les êtres humains, & glorifié par les rayons naissans & vermeilles d'un amour sans terme, je chante de joye sur le son d'un hymne des plus mélodieux. — Oui! Père de la vie humaine! je suis du nombre de tes créatures, de tes enfans, doués de la raison; qui sont formés pour goûter la félicité; — une félicité immensément plus haute, que la vie mécanique pourrait jamais atteindre. — Oui! Père éternel de tout ce qui existe! je suis homme; je te sens, je te connais dans tes ouvrages, qui répandent par tout le salut. — Ta grandeur, ton soin veillant brille dans les rayons enflammés de

20 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

gevoel U, ik ken U, uit uwe zaligheid verspreidende werken! Uw grootheid, uw waakende zorg, schittert in gloeiende bliksemstralen, en zweeft op de vleugelen des loeienden stormwinds, waardoor de natuur gelouterd wordt. Maar, ook uw medogende liefde, spreekt in de luchtige morgenkoeltjes, die lispelend over het jeugdig boschloof wandelen, en het werkzaam leeven verkwikken! de Vrede, is het beeld van uw goedheid, waar de vrede woont, daar stroomen uwe dierbaarste zegeningen, daar wordt uw ontwerp (om gelukzaligheid door het aanwezen te verspreiden) ontwikkeld, terwijl alle krachten aan deszelfs voltooiing medewerken. Met recht zing ik dan op dit toneel der blijdschap, terwijl mij de Engelen voorgalmen, den lofzang des vredes.

la foudre, & plane sur ailes du vent orageux, par lequel la Nature est purifiée. — Mais aussi ton amour miséricordieux se fait entendre dans les petites fraîcheurs du matin, qui se promènent en voltigeant sur les jeunes feuilles des bosquets, & sont la recreation de la vie labourieuse. — La Paix est l'image de ta bonté; dans le lieu, quelle habite, tes faveurs précieuses coulent à grands flots; c'est là, où ton plan (formé afin de repandre par-tout la beatitude) développe, pendant que toutes les forces imaginables concourent à sa perfection. — C'est donc avec raison, que je chante sur ce joyeux theatre, pendant que les Anges me dévancent en faisant retentir leur hymne sur la Paix.

Dien!

en de Zaligheden van den Vrede. 21

o Weerglans van Gods eeuwige liefde!
 d'In bloed geverwde krijgslauwrier
 Beschaduw hier, geen zangkooraalen,
 Neen! vreugdepalm, omkranst mijn lier.
 o Vrede! ik zing uw zaligheden,
 De Mirtten, groenen voor uw treden,
 De blonde welvaart juicht alom,
 Natuur! gij ziet uw feestgezangen
 Door stille zielentaal vervangen,
 't Gevoel, sticht hier Gods heiligdom.

Dieu!

*Accorde nous la paix, & l'heureuse abondance
 Et l'empire éternel des arts.*

*Donne nous des vertus, des talens, des lumieres,
 L'amour de nos devoirs, le respect de nos droits,
 Une liberté pure, & des loix tutélaires
 Et de mœurs dignes de nos loix.*

M. J. CHENIER.

Eclat divin d'un amour stable!
 Le laurier, teint de sang fumant,
 N'ombrage ici les jeunes têtes,
 De nos élèves en chœur chantant;
 Ma lyre, ornée par tout de palme,
 Chante la Paix, & danc ce calme
 Les myrthes croissent sous nos pas.
 Par tout on loue le bien-être;
 On sent la gayeté renaitre;
 L'amour divin est dans nos bras.

22 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

Ja, hier waar 't moordvuur dondrend brulde,
 Hier klinkt verrukkings teedre snaar,
 En 't graf der woeste Broedermoorders,
 Is vrijheids bloemrijk feestaltaar.
 Hier waar eens 't bloed, bij beeken vloeide,
 Ginds waar de vlam, verteerend gloeide,
 Waar Dorp, en Vesting, werd verwoest;
 Hier bloeit, en rijpt, nu 't heil der volken,
 Hier zijn de wreedgescherpte dolken,
 Door dankbre traanen, stomp geroest.

De rust, bewaakt weer 't rietenstulpje,
 De Landman bouwt zijn vruchtbren grond,
 Verwachting lacht zijn ijver tegen,
 In 't bos van elken morgenstond.
 't Geruisch van 't lieflijk golvend kooren,

Ici, ou les canons tonnèrent,
 Un chant paisible nous ravit;
 Sur le tombeau des Fratricides
 La Liberté à nous s'unit. —
 Ici, ou rodait le carnage,
 Là, où le feu faisait ravage,
 Où maint Chateau fut dévasté,
 Murit le fruit de l'abondance;
 Et par la vrai' reconnaissance
 Les poignards sont tous émouffés.

La Paix surveille les cabanes;
 Le paysan industrieux
 Prévoit de la vermeille aurore
 Un don doublé & précieux.
 L'épi chargé Zephyr remue,

Et

en de Zaligheden van den Vrede. 23

Doet hem den zang des voorspoeds hooren,
 Daar 't koeltje met zijn lokken speelt;
 En de avondstond beloont zijn poogen,
 Als 't kind, hem, in den arm gevloogen,
 Het eerlijk zweet van 't voorhoofd freelt.

Als 't blij gezin hem, onder 't lommer
 Der statige eik, voor 't stulpje wacht,
 En 't spraakloos wichtje, aan Moeders boezem
 Den welkomgroet vol onschuld lacht.
 Ja, dan, dan smaakt hij 't reinst genoeg,
 De gulle disch vergoedt hem 't zwoegen.
 Daar malsche melk, met voedzaam brood,
 Daar bloozend ooft, in volle mandjes
 Nog versch geplukt, door poesle handjes
 Van 't vlelend kroost, zijn kracht vergroot.

Et la recolte est attendue
 En plein espoir; — soleil couchant
 Les fruits de son hymen le pressent,
 Et en sautants ils le caressent,
 En essuyant son front suant.

Quand la famille sous l'ombrage
 Attend après l'ami du cœur,
 Le Nourrison, plein d'innocence
 Sourit tétant, au laboureur:
 Ce doux sourit lui est sensible;
 Il sent le fruit d'un tems paisible;
 Un soupé simple, sain, frugal
 Des fruits, cueillis par les mains tendres
 De ses enfants, savent lui rendre
 Le lendemain toujours égal.

24 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

Daar ginds waar 't briesfchend paard des Krijgers,
 Den schrik, al traplend had verspreid,
 Daar blaedt nu 't weerloos Lam, dat veilig
 Naast vreedzaam grazend Rundvee, weidt;
 Daar woedt geen moord, neen, loome Koeien,
 Doen zoeten room in de emmers vloeien;
 Heel 't lacchend oord schetst liefde en vreugd,
 Ja, Vrede, doet weer 't werkzaam leeven
 Op zilveren Cherubs vleuglen zweeven,
 En schildert Edens vruchtbre jeugd.

Geen nadrend leger, stuit meer 't beekje,
 Dat vrij, langs berg en heuveln zwiert,
 En 't bloemrijk feestgewaad der dalen,
 Als 't paerelsnoer der onschuld, siert.
 De Zwaan, doet blij de golven schuimen,

Où le cheval vaillant de guerre
 En trépillant fit tout trembler,
 L'agneau bêlant se nourrit d'herbes,
 Le bœuf commence à s'engraïsser. —
 Nul meurtre, non! — des vaches pleines
 Nous font ouvertes les fontaines;
 Le monde entier nous peints les ris,
 L'amour, les jeux, la paix aimable;
 L'activité devient plus stable:
 Nous sommes dans un paradis.

Le ruisseau coule dans les plaines,
 Les guerriers ne le troublent pas;
 Et le gazon, couvert par flore
 Ne craint plus, qu'on l'écrasera. —
 La cygne jette de l'écume:

Les

en de Zaligheden van den Vrede 25

De droplen op haar blanke pluimen,
 Zijn door de Zon met glans bemaald,
 De Beemden zijn Gods lustpriëlen,
 Waar vrijheid, liefde, en blijdschap, speelen,
 Door 't eeuwig morgengoud omstraald.

't Gevoel der stout bemuurde Steden,
 Gestemd op welvaarts dankbren toon,
 Roemt overvloed en schrandre weelde,
 Versierd met oefnings gloriekroon.
 De kunstmin, treedt met achtbre stappen,
 In 't koor der nutste wetenschappen,
 De wet, beschermt 's volks heil en rust,
 De luiheid is door vlijt vereedeld,
 Geen brood der onmacht, wordt gebedeld,
 Maar, zorg door voorspoed weggekust.

Les perles brillent sur ses plumes,
 En nageant libre dans les eaux: —
 Les jeux, les ris sur la prairie
 Font un tableau de l'harmonie,
 Qu'un soleil pur rend toujours beau.

Le tintamarre de la ville,
 Tableaux de sa félicité,
 Sur ses trésors se glorifie,
 Par l'industrie couronné. —
 A pas graves l'art s'avance,
 Et monte au seuil de la science;
 La loi défend le bon bourgeois;
 Et la paresse est déplacée,
 Par la prospérité chassée;
 Le noir fouci est aux abois.

26 *Tafereel van de Rampen des Oorlogs*

De Koopvaart, zweeft met vrije vleugelen,
 Van Pool tot Pool, om schat bij schat,
 En daar, waar Vlooten, dondrend zonken,
 In 't schuimend zout, met bloed bespat,
 Daar mag nu 't eenzaam scheepje wieglen,
 En grootsch in 't nat zijn wimpel spieglen,
 Daar juicht Matroos, vol teedre drift,
 's Lands welvaart kan zijn ziel verlusten,
 Daar 't anker, vrij langs vreemde kusten,
 Den wem, in afgronds boezem grieft.

o Vrede! o weerglans van Gods liefde!
 Kom, kroon ons lot met zaligheid,
 Triumf! de hoop, maalt regenboogen,
 In traanen, lang door finart geschreid.
 De stervling, vrij van angst en kommer,

La mer soutient des voiles libres,
 Pendant que le marchand fourit; —
 Là, ou les flottes à fond coulèrent
 Par les boulets de l'ennemi;
 Les ondes portent la nacelle;
 Et libre de la peur cruelle
 Le Matelot fait retentir
 Des chants joyeux pour sa Patrie;
 C'est à sa gloire, qu'il se lie,
 En jettant l'ancre avec plaisir.

O Paix, à Dieu si précieuse!
 Vien couronner nos jours de fleurs!
 Io! Iris traçant ses charmes,
 Attire à soi nos tristes pleurs.
 Et l'homme, libre de ses peines,

Fait

en de Zaligheden van den Vrede. 27

Juicht onder 't vaal cypresfenlommer,
Daar Vrede, op aard Gods plan voltooid,
Ja God! wij zien den morgen bloozen,
De broedermin, heeft lenteroozen
Reeds op den weg naar 't graf gestrooid.

Fait sonner de ses chants les veines,
La Paix le guide de son œuil. —
O Dieu! l'aurore se dispose
A nous donner des jeunes roses,
Qui fleuriront jusqu'au cercueil.

A A N D E
D I C H T E R E S S E
P E T R O N E L L A M O E N S.

De zinnen vinden in uw' tael
't Aendoenlijkst vergenoegen:
Gij schenkt aen 't hart het best onthael,
't Geen kunde aen kunst kan voegen.
Men *ziet* 't tafreel van krijg en vree
Op 't krachtigst door u praelen;
't *Gevoel* der smarten deelt gij mee
Aen all' wie adem haelen;
't *Geboor* van 't bulderend kanon,
't Gekerm klinkt elk in de ooren; —
Na dat de vrede-zon begon
Aen de Oosterkim te glooren,
Proeft men door u de zoetigheid
Van 't vruchtbaer heil des levens;
Naer 't bloemrijk veld door u geleid,
Riekt men de roosjes tevens!

DE FRANSCH E V E R T A E L E R.